

ρας τινός αρχῆς, ἀδυνατεῖ νὰ παράξῃ καὶ λόγον καὶ σκέψιν.

Ἡ δευτέρα εἰκὼν παριστάνει ἄλλο εἶδος πιθήκων μακρὰν ἐχόντων τὴν κέρκον.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ

ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ

Κ. Γ. Μαυροκορδάτου.

—300—

Ὁ Κ. Γ. Μαυροκορδάτος, καθηγητὴς ἐπίσημος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, εὐαρεστηθεὶς παρεχώρησεν ἡμῖν τὸν ἐπόμενον εἰσαγωγικὸν λόγον ὃν ἀπήγγειλε κατὰ τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην ἐκταξὶν τῶν ἐνιαυσίων αὐτοῦ παραδόσεων. Ἡ εὐχέρεια μεθ' ἧς ὁ πολυμαθὴς καθηγητὴς γράφει τὸν Ἑλληνα λόγον δὲν εἶναι, καθ' ἡμᾶς, τὸ ἐλάχιστον τῶν προτεινόμενων τῶν πολλῶν καὶ παντοειδῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, καὶ τῶν λόγων οὓς εἶτε ὡς πρῶτατος εἶτε ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἀπήγγειλε.

Θεῶ, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ τῆς πλησίον ἡμῶν τὸ ὀφειλόμενον ἀποδιδόναι κεκλήμεθα· ἐνθεν τοι δικάσιόν τινα εἶναι λέγεσθαι οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ τὴν ἀρετὴν, τὸ μέγιστον δὴλονότι τῶν κτημάτων κεκτηθῆναι, τὸ ὀφειλόμενον Θεῷ τε καὶ ἐκαστῷ καὶ τοῖς πλησίον ἀποδιδόντα.

Καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα συλλήβδην οἱ περὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν διδάσκουσιν· οἱ δὲ νομικοὶ μόνοις τοῖς πρὸς τὸν πλησίον παρ' ἐκάστου ὀφειλομένοις ἰδίᾳ ἡσχόληνται, καὶ τοῖς περὶ ταῦτα θεωρήμασιν ἐμφιλοχωρεῖν εἰώθασιν· ὅθεν τοι καὶ περὶ τούτων μόνων τὸν λόγον ποιήσομαι.

Οὐχὶ πρῶτιστον καὶ μέγιστον ἐν ἀνθρώποις χρῆμα τὸ μὴ κακῶς πάσχειν; ὀφειλομεν τοίνυν μηδὲν παραβλάπτειν, καὶ μάλιστα γὰρ μὴ τὰ παρ' ἅπασιν τιμαλφέστατα λυμαίνεσθαι, τὴν ζωὴν, λέγω, τὴν τιμὴν καὶ τὰ κτήματα· ἄλλως ὑποσκάπτεται ἢ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ὁ θέμεθλος ἐκεῖνος, οὐχὶ μόνον τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλ' ἐὰν τοῦθ' οὕτως ἔχη, καὶ ἢ τε θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία κοινὸν μετὰ τῆς δικαιοσύνης τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτάσσουσι παράγγελμα· τί τὸ διαστέλλον τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας, εἴποι τις ἄν; Ἀλλὰ διαφέρουσιν αὐταὶ ἀπ' ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπ' ἀπειρον ἐπεκτείνουσι τὸ παράγγελμα τοῦτο, ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐς μικρὸν συστέλλει αὐτό· ὁ μὲν γὰρ τῆς δικαιοσύνης ὀλιγοῦσιν, καὶ τῶν ἐνταλμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῶν παραγγελλμάτων τῆς φιλοσοφίας παραβάτης καθίσταται πάντως· ὁ δὲ τῶν ἐνταλμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῶν παραγγελλμάτων τῆς φιλοσοφίας μὴ ὀρροντίζων ἐν γένει, οὐχὶ πάντως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀπολείπεται.

Οὕτω δὲ ὁ μὴ ἐλεῶν πτωχὸν τῇ μὲν δικαιοσύνῃ οὐδαμῶς, τῇ δὲ θρησκείᾳ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ πάντως τε ἀντιπράττει· ἀλλ' ὁ μὴ τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα τῷ δανεισαμένῳ ἀποτίσας, καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἅμα ἀπολέλειπται· ἡ μὲν γὰρ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία εἰς τὸν ἕσω ἀτενίζουσιν ἄνθρωπον, καὶ αὐτῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ ἀγῆρω μακαριότητα δικπράττονται, τὰ τῷ Θεῷ καὶ ἐκαστῷ καὶ τῷ πλησίον ὀφειλόμενα τηρεῖν καθόλου παρκαλεσόμεναι· τῆς δὲ δικαιοσύνης γνώμων τὸ κοινωνικὸν μόνον ἐστὶ συμφέρον· διὸ καὶ τὸ παράγγελμα τοῦτο ἐν μέρει ὑπερασπίζει καὶ ἀσπάζεται αὐτή.

Τούτων ἤδη τεθέντων καὶ τῶν ὁρίων τῆς δικαιοσύνης ἀκριθῶς διαγραφέντων, φέρε ἴδωμεν εἴπως γένοιτό ποτε τὴν δικαιοσύνην ἀρχεῖν ἐν ἀνθρώπων κοινωνίᾳ.

Ἐκν, ὡς ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ἡ μὲν γὰρ παράτχῃ αὐτομάτως τοσοῦτους καρπούς, ὥστε αὐτῶν ἕκαστον ἡμῶν ἀρθύνως καὶ ἀπονητὶ ἀπολαύειν· ἡ δὲ χειμερινὴ ὥρα τῇ ἐαρινῇ ὁμοιωθεῖσα ἀπαλλάττει τοὺς ἀνθρώπους τῆς χρείας ἱματισμοῦ πολλοῦ, ὅπως πρὸς τοὺς καιροὺς ἀρμόζονται· τὰ δὲ λαχάνηρά αὐτομάτως καὶ ταῦτα εἰς ἐδέσματα μεταβάλλονται μετὰ κατχυσμάτων καὶ ἐμβρυμάτων, ὅ,τι πλείστων, τότε δὴ οὐδεὶς περὶ διανομῆς κτημάτων ἢ περὶ ἰδιοκτησίας γένοιτ' ἂν λόγος, ἐκάστου τὰ πάντα ἀρθύνως ἔχοντος, ὡς καὶ τὸν εἰσπνεόμενον ἀέρα, καὶ μὴ προαγομένου λέγειν ἐκάστῳ τοῦτο ἐμὸν καὶ οὐ σὸν, ἐτέρου τυχὸν λαβόντος· αὐτὰ ἐκτείνας γὰρ τὴν χεῖρα τοιοῦτο ἕτερον εὐμαρῶς πάνυ λήψαιτο, καὶ δῆτα μηδεμιᾶς πρακτομένης ἀδικίας, οὐδεὶς ἂν εἴποι ἡδίκημαι καὶ τὸ ἐμὸν διεκδικῶ· καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἐξαλλεῖται ὁλοσχερῆς, καὶ ἐκλάμψει πλήρης, ὡς ἡμῖν παρίστησιν αὐτὴν ἢ τε θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία.

Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὡς ἔχουσιν ἤδη, καὶ τῶν μὲν χρεωδῶν μὴ ὄντων ἀπείρων, ὥστε ἡμῖν ἀρθύνως ἐπαρκεῖν ἐν πᾶσι καὶ ἐπὶ πᾶσιν, οὐδ' αὐτομάτως ἡμῖν προσγιγνομένων τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἀνωτέρω ὑπεθέμεθα, οὐδ' οὕτω τῆς δικαιοσύνης ἐχρῆζομεν, εἴπερ ἡ καρδία ἡμῶν ἐπὶ τοσοῦτο τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἐπεπλήρωτο, ὥστε ἕκαστον τὸ τοῦ πλησίον ἀγαθόν, οἶονεῖ ἴδιον λογιζόμενον, τῶν χρεωδῶν τῷ πλησίον φιλορρόνως πάνυ μεταδιδόναι καὶ αὐτὸν ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾶν.

Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐρικτὸν ἡμῖν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθενείαν. Ἴωμεν δὴ ἐπ' ἕτερον, καὶ ἴδωμεν τί συμβήσεται· ἐὰν ἡ πόλις ἐπὶ τοσοῦτο τῇ σιτοδείᾳ καὶ τῇ στερήσει πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον ἀναγκαιῶν κατατρυγῇται, ὥστε οὐδὲ τὴν λιτότητα αὐτὴν, οὐδ' αὐτὴν τὴν ἐγκράτειαν τῶν συμφορῶν περιγίγνεσθαι, λιμῷ μὲν τῶν πλείστων τῶν πολιτῶν ἀπολυμένων, τῶν δὲ περιγιγνομένων κακῶς καὶ τούτων διαγόντων. Τότε ἡ δικαιοσύνη, τὰ πάντα φιλανθρώπως ἀνεχομένη διὰ τὸ κοινωνικὸν αὐτὸν συμφέρον, ὀλιγορρήθεται, ἐκάστου, εἰκότως πάνυ,

περὶ τῆς ἐκυτοῦ σωτηρίας ἐξαιρέτως πρόνοιαν ποιούμενου.

Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἐλάσαντες εἰπώμεν ὅτι τὴν μέσσην ἢ δικαιοσύνην εἴληχε τάξιν· πάντας γὰρ καὶ ἐκυτοὺς καὶ τοὺς οἰκείους καὶ φίλους ἀγαπῶμεν, καὶ τοὺς συμπολίτας ἡμῶν καὶ τοὺς ἀλλοδαποὺς αὐτοὺς στέργομεν· ἀλλ' οὐδ' οἷον περ οὐδ' ἀπειρα εἰσὶ τὰ ἀγαθὰ, ὥστε τοῖς πᾶσιν ἐπαρκεῖν, οὐδ' αὐτομάτως φύονται ταῦτα, οὐδ' αὖ παρ' ἡμῖν ἐπὶ τοσοῦτο ἢ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἐρριζώται, ὥστε ἕκαστον ὡς ἐκυτὸν τὸν πλησίον ἀγαπᾶν διὰ δὲ τῆς ἰδίας τέχνης τε καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐργασίας καὶ φιλοπονίας ἕκαστος ἡμῶν παράγειτε καὶ ἐπαύξει τὰ ἀγαθὰ, ἀναγκαίως ἴδρυται ἐν ἐκάστῃ ἀνθρώπων κοινωνίᾳ ἡ ἰδιοκτησία, ἐξ ἧς αἱ νομικαὶ ἀπαιταὶ σχέσεις τε καὶ πράξεις προκύπτουσι· καὶ ταῦτα παρ' ἀπασί τοῖς ἔθνεσι τὸν ἅπαντα χρόνον ἡ δικαιοσύνη ἐφάστανε πρῶτα, τὸ δίκαιον ἐκάστω ἀπονέμουσα, καὶ τοῖς πᾶσι διατρανοῦσα τὰ παραγγέλματα καλῶς βιάων, μηδένα παραβιάπτειν, τὸ οἰκεῖον δίκαιον ἐκάστω ἀπονέμειν κατὰ τοὺς κεμένους νόμους.

Ὅθεν τοι ἡ δικαιοσύνη συνέχει τοὺς πάντας, καὶ περιρρουεῖ τὴν πόλιν, καὶ ἀθρόους τὰς κοινωνίας διακρτεῖ, οὐχὶ μόνον τοὺς κυβερνῶντας πρὸς τοὺς κυβερνωμένους, καὶ τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους συνδέουσα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς κυβερνήσεις μὴ βλάπτειν ἀλλήλας, καὶ τὸ οἰκεῖον δίκαιον ἐκάστην ἐκάστη ἀπονέμειν παρακελευομένη τε καὶ ἀξιούσα.

Ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ φυσικοῦ προέουσα δικαίου, τοὺς πολίτας καὶ τὰ ἔθνη τὰ ἀλλήλοις ἀπονέμειν ὑποχρεοῖ· οὐδὲ γε πολίτην οὐδὲ λαὸν ἀλλότριον ἀνεκτέον τὰ νόμιμα ὑφαίρουντα ἢ ἀραρπάζοντα. Ὅθεν τοι ὁ βασιλεὺς πολίτη μὲν μὴ τῇ δικαιοσύνῃ ὑπεῖκοντι διὰ τῶν δικαστηρίων τῆς νουμισμένης ἐπιβάλλει ποινὰς, ἔθνη δὲ ἀλλοτρίω ἐπελθόντι καὶ τὴν αὐτονομίαν λυμεινομένῳ πόλεμον κηρύττει, ἐπ' ἀμφοτέροις ἐφαρμόζων τὴν ἀρχήν, *imperatorium majestatem non solum armis decoratum, sed etiam legibus oportet esse armatum: ut utroque tempus, et bellorum, et pacis, recte possit gubernari*. Οὕτω τοίνυν διαλάμπει ἡ δικαιοσύνη ἐν ἐκάστῳ ἔθνει ὑπὸ προστατείᾳ καὶ κηδεμονίᾳ παρ' ἐκάστοις τῷ βασιλεῖ, ὃ οἱ λαοὶ δόντες σκῆπτρον ἡδὲ θρόνον, ἵνα σφῶσι βασιλεύῃ, τῆς δικαιοσύνης προϊστασθῇ ἐταῖραν ἐπὶ τῷ ποινῇ παντὶ τῷ τὰ νόμιμα λυμεινομένῳ ἐπιβάλλειν, καὶ τοὺς πολεμίους μετέρχεσθαι, καὶ οὕτως αὐτῷ λαοὶ ἐπιτετράχεται καὶ τόσα μέμηδε.

Ἀλλ' ὅταν ἔθνος εἰσβάλῃ, ἕτερον δουλώτῃ ἔθνος, καὶ τὸν ἡγεμόνα κτείνῃ, καὶ τοὺς νόμους ἀνατρέψῃ, κατελύθη τότε ἡ δικαιοσύνη· οὐχὶ πάντως· οἱ γὰρ νόμοι ἐκρηχαῖς εἰσι τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' οὐχὶ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη, ἥτις ἀρραγὴς καὶ ἐν παγῇ εἰς αἰῶνα διαμένει τὸν ἅπαντα. Ἀνατραπέντων τοίνυν τῶν νόμων ἡ δικαιοσύνη οὐ κατελύθη μὲν, ἀλλ' ὁμως ἐξ ἐνεργοῦ μὴ ἐνεργῶς κατέστη, καὶ τοιαύτη διατελεῖ εἰς οὐ πληρωθῶσι καιροὶ ἔθνων· ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἔχουσιν αὐ διαλείπει διαμαρ-

τυρούμενη κατ' ἐνώπιον τῶν κατακτητῶν, καὶ τὴν ἀνθρώπιν τοῦ ἔθνους ἀπεκδεχομένη. Τί γὰρ ἕτερον εἰπόμεν, ἢ φωνὴν τῆς δικαιοσύνης τὴν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ διπνεκτῶς φημιζομένην κοινὴν γνώμην;

Οὕτω τοίνυν θριαμβουούσης τέλος τῆς δικαιοσύνης, ὁ κατακτητὴς λαὸς τὰ ἐπ' ἡμεῖς ποτε τῆς κακίας αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ ὑποτελοῦς ἔθνους, καὶ μεταμεληθήσεται πικρῶς ἐφ' οἷς ἐπραξε κατὰ τῆς δικαιοσύνης.

Ἀλλ' ἐν ὁ κατακτητὴς οὗτος λαὸς τὸ ὑποτελὲς ἔθνος καταθλίβει, καὶ περιρρονεῖ, καὶ περιυβρίζει, καὶ οὐδὲν ὅσων οὐδὲ δίκαιον πρεσβεύῃ, καὶ τοὺς νεοὺς βαβυλοῖ, καὶ πᾶσαν ἀδικίαν πράττει λαιδορῶν, καὶ καταπιέζων, καὶ μαστιζών, καὶ δημεύων τοὺς πάντας, καὶ πράξει καὶ θεωρεῖ τὴν δικαιοσύνην πανδήμως ἀπαρνηταί τοῖς ἐκ τοῦ δεδουλωμένου ἔθνους, καὶ ἡ ἡρώ των θρήνων καὶ στεναγμῶν καὶ οὐμῶν πανταχοῦ διαχέται, τότε συμπάσαι αἱ ἐννομοὶ βασιλεῖς ἀναστήσονται ἐπὶ τὸν κατακτητὴν ἐκείνον λαόν, καὶ πεσοῦνται ἐπ' αὐτόν, καὶ τῷ δυστήνῳ ἐκείνῳ ἔθνεϊ ἀρωγὸν δώσουσι χεῖρα, καὶ τὸν Αἰγύπτιον τοῦτον πατάξουσιν, καὶ ἄρδην ἀπολοῦσιν αὐτόν. Ἀρθείσης δ' οὕτω τῆς ἀνομίας τῇ συνάρσει φιλοδικαίων βασιλέων, ἀνατελεῖ πάλιν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ταῖς μαρμαρυχαῖς διαλάμπων, καὶ τὸν ὀρίζοντα ὅλον θάλλων τε καὶ περιουγάζων.

Τοιαύτη πέφυκεν ἡ δικαιοσύνη καὶ περ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος μόνου τὸ ὀφειλόμενον τῷ πλησίον ἀναλογιζομένη· διενήνοχεν οὖν αὕτη, ὡς ἡμῖν εἶπον ἡδὲ, τῇ τε θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας, πρῶτον ὅτι ἀμρότεροι καὶ τὰ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιτάττουσιν ἡμῖν, δεύτερον ὅτι τὸ ὀφειλόμενον τῷ πλησίον ἡμῶν οὐ γλίσχρους πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινωνικοῦ μόνου συμφέροντος, ὡς ἡ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἀπολύτως αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμφέρον ἀσχέτως σκοποῦσι, ποιήσων ἀγαθὸν παραγγέλλουσαι.

Ὡ τῆς μακαριότητος! Ὅταν τις ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον βυθίση ἐκ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς περιωπῆς τὸ πρὸς τὸν πλησίον ὀφειλόμενον κατανόων! καὶ μετάρσιος οὕτω γενόμενος τὴν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος ἐστηρικμένην πενιγρὰν ταύτην πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην κατίδῃ, καὶ ἰνδαλμα τῆς δυνάως πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης αὐτὴν εἶναι ὁμολογήσῃ!

Εὐχομαι ὑμῖν, φίλοι ὁμιληταί, ὅπως τὴν μὲν ἐπὶ τὸ κοινωνικώτερον πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἐπὶ μόνῳ τῷ δικηγورεῖν καὶ δικάζειν ἐκμάθητε διὰ τοὺς μὴ φρονούντας ὑψηλὰ, τὰ δὲ ταπεινὰ καὶ γῆνα ἐλαφύνοντες τὸ δίκαιον ἐν ταῖς δικαστηρίαις μόνοις ὀρίζοντας καὶ ἐπιζητούντας· τὴν δ' ἐπὶ τὸ θρησκευτικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ ὑμῶν ἀπκήσθε τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀμα καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς παρ' ὑμῶν ὀφειλομένων ἀπροιξάμενοι· οὕτω γὰρ καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις προσφιλῆς ἐσεσθε, καὶ ἐπαθλὸν τὸν τῆς ἀρετῆς ἀμάρκντον κομιεσθε στέφανον· γένοιτο!